

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

METHODS OF FORMING CREATIVE ABILITIES IN FUTURE SOCIAL WORKERS

У роботі обґрунтовано методику формування творчих здібностей майбутніх соціальних працівників. Описано чотири етапи формування творчих здібностей майбутніх соціальних працівників, які включають аналітичний, технологічний і аналітико-результативний. Обґрунтовано констатувальний та формувальний етапи педагогічного експерименту, проаналізовано дані, які отримано під час кожного з них. Проаналізовані дані констатувального етапу довели необхідність та значущість експериментальної роботи з формування творчих здібностей майбутніх соціальних працівників, обґрунтовують доцільність розроблення методики формування творчих здібностей. Дослідження проводилося з використанням діагностичного інструментарію, який застосовувався як на контрольному, так і на формувальному етапах дослідження для студентів контрольних (КГ) та експериментальних (ЕГ) груп. Такий підхід передбачав достовірність вимірювання рівнів сформованості особистісного, когнітивного, процесуально-поведінкового, аналітично-результативного компонентів творчих здібностей майбутніх соціальних працівників за обґрунтованими критеріями. На основі опрацьованого матеріалу із проведення експериментальної роботи визначено особливості формування творчих здібностей майбутніх соціальних працівників.

У роботі обґрунтовано переорієнтацію змістовного наповнення навчальних дисциплін «Вступ до фаху», «Педагогіка сімейного виховання», «Соціальна робота з різними типами клієнтів», охарактеризовано використання творчих завдань, які активізують інтелектуальний і творчий потенціал майбутніх соціальних працівників, забезпечують індивідуальний підхід до кожного студента, розвиток навичок пошукової діяльності. Ефективність представленої у праці методики перевірено шляхом інтеграції організаційно-мотиваційного, когнітивного та творчо-пошукового напрямів з поступовим ускладненням творчих завдань.

Проаналізовано отримані результати констатувального та формувального етапів експерименту, які відображають комплексне формування всіх компонентів сформованості творчих здібностей, на етапах вхідного та підсумкового контролю. Зроблено висновок про позитивний вплив запровадження методики формування творчих здібностей майбутніх соціальних працівників на сформованість когнітивного, мотиваційно-ціннісного, емоційно-вольового та творчого компонентів творчих здібностей

та якісну реалізацію творчого потенціалу в майбутній професійній сфері діяльності, в освітній процесі заклад вищої освіти.

Ключові слова: творчі здібності, методика формування творчих здібностей, майбутній соціальний працівник, методи розвитку творчих здібностей, етапи формування творчих здібностей.

In the work the author substantiated the method of formation of creative abilities of future social workers. The author described four stages of formation of creative abilities of future social workers, which includes target, analytical, technological and analytical-effective. The author substantiated the ascertaining and formative stages of the pedagogical experiment and analyzed the data obtained during each of them. The analyzed data of the ascertaining stage proved the necessity and significance of experimental work on the formation of creative abilities of future social workers and substantiate the expediency of developing a methodology for the formation of creative abilities.

On the basis of the processed material on carrying out of experimental work features of formation of creative abilities of future social workers are defined. The paper substantiated the use of creative tasks that activate the intellectual and creative potential of future social workers, provide an individual approach to each student, the development of search skills. The effectiveness of the methodology presented in the work was tested by integrating organizational-motivational, cognitive and creative-exploratory areas with the gradual complication of creative tasks.

The paper substantiated the use of creative tasks that activate the intellectual and creative potential of future social workers, provide an individual approach to each student, the development of search skills. The effectiveness of the methodology presented in the work was tested by integrating organizational-motivational, cognitive and creative-exploratory areas with the gradual complication of creative tasks.

The author analyzed the obtained results of the ascertaining and forming stages of the experiment, which reflect the complex formation of all components of the formation of creative abilities, at the stages of input and final control. The author concluded that the positive impact of the introduction of methods of forming the creative abilities of future social workers in the educational process of free economic zones.

Key words: creative abilities, methods of formation of creative abilities, future social worker, methods of development of creative abilities, stages of formation of creative abilities.

УДК 378.1:32

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/24-1.42>

Рідкодубська Г.А.,

докт. пед. наук, доцент,
професор кафедри соціальної роботи
і соціальної педагогіки
Хмельницького національного
університету

Постановка проблеми в загальному вигляді. Сучасні наукові розвідки професіоналізації майбутніх соціальних працівників доводять існування прямого зв'язку рівня розвитку творчих компетенцій із якісним вирішенням професійних завдань. Успішна реалізація кореляції у процесуальний блок

фахової підготовки соціальних працівників вимагає зміщення акцентів на технології професійної підготовки майбутніх соціальних працівників, які уособлюють сприятливі умови формування творчих здібностей, що, у свою чергу, впливатиме на формування професійної компетентності загалом.

Особливо актуальним у процесі професіоналізації майбутніх соціальних працівників є формування творчих здібностей, оскільки майбутня професійна діяльність зорієнтована на якісну допомогу всім категоріям дітей і дорослих. Окрім того, соціальні працівники під час виконання професійних обов'язків оптимізують систему соціальної допомоги й умови всебічного сприяння та внутрішнього комфорту клієнта (клієнтів) соціальних служб.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Розробка процесу формування творчих здібностей вимагає аналізу результатів наукового пошуку вчених. У рамках цього дослідження визначну роль відіграють праці Р. Гуревича, Н. Ничкало, Л. Міщик, С. Сисоєвої та інших.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Нині проблему формування творчих здібностей досліджують багато науковців, вона стає однією з нагальних, адже висока конкурентоспроможність, якісна професійна мобільність, динамічність і творчий підхід у вирішенні професійних завдань – характеристики високого рівня сформованості творчих здібностей майбутнього фахівця. Усупереч очікуванням, ще й досі поза увагою дослідників залишаються актуалізовані нині потреби українського соціуму в оновлені технології формування творчих здібностей майбутніх соціальних працівників.

Мета статті – обґрунтування методики формування творчих здібностей майбутніх соціальних працівників під час їхньої професіоналізації.

Виклад основного матеріалу. Теоретичною основою реалізації методики формування творчих здібностей майбутніх працівників соціальної сфери вважаємо педагогічні умови, серед яких виділяємо: застосування загальнопедагогічних принципів освітньої діяльності; створення умов для раціонального поєднання масових, групових та індивідуальних форм творчої діяльності під час вивчення навчального предмета; поступове ускладнення пропонованих творчих завдань; створення сприятливого психологічного клімату; сприяння самоактуалізації та саморозвитку майбутніх працівників соціальної сфери.

Методику формування творчих здібностей майбутніх працівників соціальної сфери ми здійснювали в чотири етапи:

1. Перший етап – цільовий, на якому усвідомлюються завдання, обґрунтовуються мета та чинники, що впливають на кінцевий результат.

2. Другий етап – аналітичний. На цьому етапі аналізуються доступні ресурси, виконується діагностика майбутніх працівників соціальної сфери за проявами їхніх творчих здібностей. Відбуваються обґрунтування та вибір критеріїв і показників сформованості творчих здібностей.

3. Третій етап – технологічний, визначає обґрунтування, розробку, характеризує змістове забезпечення процесу формування творчих здібностей майбутніх соціальних працівників під час вивчення дисциплін «Вступ до фаху» (1 семестр, 1 курс), «Педагогіка сімейного виховання» (2 семестр, 3 курс), «Соціальна робота з різними групами клієнтів» (1 семестр, 4 курс).

4. Четвертий – аналітико-результативний, метою якого є оцінка ефективності розробленої та впровадженої методики за критеріями та показниками сформованості творчих здібностей майбутніх соціальних працівників, у рамках цього етапу створюється уявлення про продуктивність формування творчих здібностей майбутніх соціальних працівників.

Констатувальний та формувальний етапи педагогічного експерименту проводилися на базі п'яти закладів вищої освіти (далі – ЗВО), де навчаються майбутні соціальні працівники. Дослідження проводилося з використанням діагностичного інструментарію, який застосовувався викладачами і на формувальному етапі дослідження для студентів контрольних (далі – КГ) та експериментальних (далі – ЕГ) груп. Такий підхід передбачав достовірність вимірювання рівнів сформованості особистісного, когнітивного, процесуально-поведінкового, аналітично-результативного компонентів сформованості творчих здібностей майбутніх соціальних працівників за обґрунтованими критеріями. Використання методик дослідження стало ключовим моментом у визначенні сформованості творчих

Таблиця 1

Рівні сформованості творчих здібностей майбутніх соціальних працівників на констатувальному етапі експериментального дослідження

Компоненти	Рівні сформованості готовності до ПМ майбутніх працівників соціальної сфери							
	Високий		Оптимальний		Достатній		Критичний	
	КС	%	КС	%	КС	%	КС	%
Когнітивний	26	26	53	53	21	21	0	0
Мотиваційно-ціннісний	13	13	49	49	39	39	0	0
Емоційно-вольовий	15	15	47	47	38	38	0	0
Творчий	22	22	50	50	28	28	0	0
Сформованість ТЗ	18	18	48	48	34	34	0	0

Умовні позначення: КС – кількість студентів; ТЗ – творчі здібності.

здібностей за рівнями, які нами було позначено, як: високий, оптимальний, достатній, критичний.

На основі аналізу отриманих даних за кожним компонентом сформованості творчих здібностей майбутніх соціальних працівників представлено результати констатувального етапу, наведені в табл. 1.

Аналіз узагальнених показників (табл. 1) дозволяє зробити висновки, що серед 100 майбутніх соціальних працівників, які завершували навчання на 4-му курсі, виявлено такі рівні сформованості творчих здібностей: високий – у 18 студентів (18%); достатній – у 48 студентів (48%); задовільний – у 34 студентів (34%); критичний рівень не виявлено.

Проаналізовані дані констатувального етапу довели необхідність та значущість експериментальної роботи з формування творчих здібностей майбутніх соціальних працівників, обґрунтовують доцільність розробки методики формування творчих здібностей.

Запропонована методика передбачає формування творчих здібностей майбутніх соціальних працівників шляхом залучення їх до творчої діяльності впродовж навчання. На основі опрацьованого матеріалу із проведення експериментальної роботи виділяємо такі особливості формування творчих здібностей майбутніх соціальних працівників:

- творчі можливості суб'єкта освітньої діяльності визначаються реальними результатами відповідного виду творчої діяльності;

- спільна колективна діяльність стимулює формування творчих здібностей майбутнього соціального працівника за умови забезпечення позитивного психологічного клімату й адекватних вимог до кожного учасника взаємодії. Це і є інтегративною характеристикою творчого компонента сформованості творчих здібностей майбутніх соціальних працівників;

- використання різноманітних засобів у поєднанні з різноаспектною діяльністю майбутніх соціальних працівників передбачає емоційне піднесення, що сприяє врегулюванню конфліктів, активізує розвиток творчого потенціалу майбутніх соціальних працівників;

- результативність роботи групи залежить від успішного подолання психологічних перешкод, серед яких виділяємо страх помилки, невміння чи небажання висловити власні переживання, несприйняття форм соціальної взаємодії тощо. Саме в рамках цієї особливості розкривався емоційно-вольовий компонент сформованості творчих здібностей майбутніх соціальних працівників. Подолання цих бар'єрів дозволяє сформувати систему технік виходу з негативних станів, розвиває позитивні властивості кожного з учасників цієї взаємодії;

- під час зміни стандартної форми навчання («перевернуте навчання») змінюється стиль спілкування, а стійкість опосередкованого інтер-

есу досягається шляхом усвідомлення власної суб'єктивної потреби в такому спілкуванні. У цьому процесі немалу роль відіграє позитивна емоційна атмосфера, що панує за взаємодії на рівні співтворчості;

- під час формуючого етапу педагогічного експерименту ми свідомо припускалися помилок, уважали виправлення їх запорукою особистісного розвитку особистості майбутніх соціальних працівників, динамічними змінами у процесі формування творчих здібностей. Для цього ми намагались вчити студентів вчасно розуміти і виокремлювати власну помилку, намагатися попередити наслідки її замовчування. Адже адекватність її визначення й аналізу визначатиме характер творчого розвитку майбутнього соціального працівника;

- заохочення критичного ставлення студента до себе, відповідальність за власні дії (особливо в майбутній професійній діяльності) формують моральні імперативи майбутніх соціальних працівників. Саме це і визначає мотиваційно-ціннісний компонент сформованості творчих здібностей майбутніх соціальних працівників;

- формування творчих здібностей майбутніх соціальних працівників, мотивація їхнього інтересу до самопізнання передбачає засвоєння відповідної інформації впродовж освітнього процесу. Саме тому ми включили їх у лекцію зі «Вступу до фаху» у рамках теми 3. «Якісні характеристики соціального працівника». Набуті знання кожен з учасників освітнього процесу адаптує відповідно до власних потреб і можливостей з перспективою їх використання в майбутній професійній діяльності.

Загалом, експериментальне дослідження було зорієнтоване на змістовне наповнення навчальних дисциплін «Вступ до фаху», «Педагогіка сімейного виховання», «Соціальна робота з різними типами клієнтів». Тому поряд із визначеними програмними компетентностями в рамках навчальної дисципліни розглядалися окремі психолого-педагогічні поняття, безпосередньо пов'язані з визначеною тематикою як такі, що точніше розкривають її зміст, актуалізують її звучання.

У своїй роботі ми погоджуємось з О. Мілашовською, яка вважає, що «найефективнішим видом навчальної діяльності у формуванні творчих знань і умінь є виконання реальних завдань з розробкою конкретних рекомендацій» [1]. Саме тому для формувального етапу експериментальної роботи ми обрали такі методи і прийоми розвитку творчих здібностей, які стимулювали інтерес до навчання, формували позитивне емоційне поле, розробляли професійно орієнтовані ситуації вибору, які посилювали стимулюючий вплив змістової складової частини. Формування і розвиток творчої активності (а це – складова частина творчого компонента сформованості творчих здібностей майбутніх соціальних працівників) ми здійснювали

відсутністю готових відповідей під час розробки соціальних проєктів, виконання кейсів і обговорення вирішення практико орієнтованих завдань.

Розвитку творчих здібностей допомагають заняття, де використовують творчі та випереджальні завдання, які активізують інтелектуальний і творчий потенціал майбутніх соціальних працівників, забезпечують індивідуальний підхід до кожного студента, розвиток навичок пошукової діяльності. Використання вищеописаних методів та прийомів сприяло збагаченню й удосконаленню ґрунтовних теоретичних знань, професійно орієнтованих компетентностей, а також активізувало творчу діяльність, у якій і набуватимуть нового сенсу творчі здібності студентів.

Розроблену методику перевіряли шляхом інтеграції таких напрямів: організаційно-мотиваційного, когнітивного та творчо-пошукового з поступовим ускладненням творчих завдань.

У межах організаційно-мотиваційного *напрямку* в експериментальних групах було створено базу професійно орієнтованих завдань, які поповнювали студенти, мета поповнення цієї бази даних – розроблення й оприлюднення професійно орієнтованих кейсів із навчальної дисципліни «Соціальна робота з різними типами клієнтів».

Для правильної організації освітньої діяльності ухвалено рішення про визначення функціональних обов'язків «менеджера кейсів», який разом із викладачем обирає певне завдання відповідно до робочої програми. Це дозволяло студентам відчувати себе «ядром активності», піднімало самооцінку та якісно впливало на значущість особистості, формувало відповідальне ставлення до виконання доручень.

Так, у процесі дослідно-експериментальної роботи увагу зосереджували на підвищенні рівня активності кожного майбутнього соціального працівника, що зумовлювалась рівнем усвідомлення ним власних місця та ролі у групі, власної професійно орієнтованої позиції. Основною метою освітньої діяльності особистості за таких умов була розробка плану, здійснення якого органічно вписувалось би в загальну логіку розгортання соціальної ситуації з урахуванням інтересів власних та інших сторін, а також наслідків як результату його реалізації для більш широкого соціального оточення. Майбутні соціальні працівники під час вирішення кейсів повинні були діяти компетентно, ефективно та швидко, відповідно до суті подій, які розгортались у кейсах.

Аналіз результатів діяльності майбутніх соціальних працівників дозволив виявити їх творчий потенціал, рівень розвитку творчих і адаптивних здібностей, рівень емпатії. Визначальними рисами сформованості творчих здібностей визначено: адекватне розуміння, усвідомлення професійно орієнтованої ситуації, ролі і місця в ній; емпатій-

ність, вольову спрямованість, уміння володіти емоціями, здатність визначати перспективу вирішення професійно орієнтованих завдань. Позитивні емоційні переживання розвивали рівень самореалізації особистості у творчій діяльності, відігравали основну роль, стали засобом емоційного пізнання інших людей для організації спільної продуктивної діяльності. Це дозволило виявити й оцінити рівень сформованості компонентів творчих здібностей майбутніх соціальних працівників.

Завданням *когнітивного* напрямку формуючого експерименту було поглиблення практико орієнтованих компетентностей майбутніх соціальних працівників, спрямування їхніх зусиль на засвоєння теоретичних основ майбутньої професійної діяльності, особливостей спілкування студентів, а також найефективнішого вирішення завдання формування творчих здібностей майбутніх соціальних працівників.

Для підвищення ефективності формування творчих здібностей майбутніх соціальних працівників експериментальних груп було запропоновано оформити виставку-експозицію фотоматеріалів за темами «Моя майбутня професія соціальний працівник» («Вступ до фаху»), «Скасуємо рабство всюди і назавжди» («Соціальна робота з різними типами клієнтів»), «Маніпуляція в сім'ї неприпустима» («Педагогіка сімейного виховання»).

У роботі ми дотримувались ідеї «розвиваючої стратегії» яка змістово дуже близька до основ гуманістичної психології, зокрема концепції К. Роджерса, який стверджував, що «для досягнення успіху в навчальній діяльності необхідно створювати такі умови, за яких студенти розвиваються вільно і творчо» [4, с. 153]. На наше переконання, такі умови і визначають процес спілкування у формі дискусій, під час яких майбутні соціальні працівники опановують професійну етику ведення переговорів, досить важливу для професіоналізації. Комунікативний аспект навчальної діяльності був спрямований на формування в майбутніх соціальних працівників настанов на емпатійне проникнення у професійно орієнтований зміст загальнонавчальних компетентностей.

Творчо-пошуковий напрям спрямовувався на проникнення у зміст кожного виду діяльності, надання свободи творчості (за С. Сисоевою [5, с. 125]) усім студентам навчальної групи. У процесі творчої діяльності майбутні соціальні працівники збагачували досвід участі в загальноуніверситетських заходах, активізували набуті компетентності, удосконалювали їх у процесі практичної реалізації. У контексті зазначеного напрямку майбутні соціальні працівники продемонстрували також рефлексивно-ціннісне усвідомлення особистої позиції. Вони виявили впевненість у своїх силах, у можливості виконувати завдання на більш продуктивному рівні, продемонстрували свої про-

Рівні сформованості творчих здібностей майбутніх соціальних працівників на етапах вхідного та підсумкового контролю

Групи – етап контролю – кількість студентів	Рівні сформованості/готовності до ПМ майбутніх працівників соціальної сфери							
	Високий		Оптимальн.		Достатній		Критичний	
	КС	%	КС	%	КС	%	КС	%
КГ – ВК – 50 студ.	10	20	25	50	11	22	4	8
КГ – ПК – 50 студ.	11	22	25	50	10	20	4	8
ЕГ – ВК – 50 студ.	10	20	25	50	10	20	5	10
ЕГ – ПК – 50 студ.	16	32	25	50	9	18	0	0

фесійно орієнтовані знання, зокрема, під час проходження волонтерської практики.

Варто зазначити, що робота в експериментальних групах довела її актуальність, доцільність та правильно обрані технології. Це виявилось у творчому ставленні студентів до професійної діяльності, формуванні творчих здібностей до перенесення загальноосвітніх компетентностей з однієї галузі в іншу, якісній мобільності у здобутті нової інформації, в активній взаємодії у спілкуванні поряд з емоційно-задовільним настроєм виконання всіх окреслених професійно орієнтованих завдань.

На *узагальнювально-аналітичному* етапі експерименту проводився ґрунтовний аналіз результатів констатувального та формувального етапів експерименту, порівнювалися числові значення рівнів сформованості кожного компонента сформованості творчих здібностей майбутніх соціальних працівників (далі – ВК) і підсумкового контролю (далі – ПК), який проводився зі студентами КГ та ЕГ. Узагальнені результати, які відображають комплексне формування всіх компонентів сформованості творчих здібностей на етапах вхідного та підсумкового контролю, подано в табл. 2.

Аналіз експериментальних даних обґрунтовує позитивний вплив упровадження методики формування творчих здібностей майбутніх соціальних працівників в освітній процес ЗВО, оскільки, за показниками всіх рівнів, в ЕГ відбулися більш значні зміни, ніж у студентів. Порівняння результатів змін у процесі формування творчих здібностей в умовах традиційного навчання показало, що практично у КГ достовірних змін не відбулося.

Висновки. Отже, аналіз матеріалів дослідження показав ефективність розробленої методики формування творчих здібностей майбутніх соціальних працівників. Методика формування творчих здібностей вибудована за такими етапами: цільовий, аналітичний, технологічний і аналітико-результативний. У зазначеній методиці інтегруються три напрями, умовно визначені як організаційний, когнітивний і творчо-пошуковий. Запропонована методика передбачала виявлення творчих здібностей майбутніх соціальних працівників як компонентної структури: організаційно-мотиваційного, когнітивного та творчо-пошукового. Використання варіативних форм і методів забезпечило позитивну динаміку активізації когнітивного, мотиваційно-ціннісного, емоційно-вольового та творчого компонентів сформованості творчих здібностей, якісної реалізації творчого потенціалу в майбутній професійній сфері діяльності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Мілашовська О. Розвиток творчих здібностей студентів у навчальному процесі. *Ефективна економіка* : електронний журнал. 2013. № 11.
2. Міщук Л. Теоретико-методичні основи професійної підготовки соціального педагога у закладах вищої освіти : монографія. Запоріжжя : Промінь, 1997. 370 с.
3. Поліщук В. Теорія і методика професійної підготовки соціальних педагогів в умовах неперервної освіти : монографія. Тернопіль : ТНПУ, 2006. 424 с.
4. Роджерс К. Свобода учитись. Москва : Смысл, 2002. 527 с.
5. Сисоєва С., Соколова І. Теорія і практика вищої освіти : навчальний посібник. Київ ; Маріуполь, 2016. 338 с.